

ERNESTAS VASILIAUSKAS

Krikščionybės plitimas Žiemgaloje XIII a. – XVI a. pradžioje

Anotacija. Pasitelkus archeologijos, istorijos, numizmatikos bei menotyros duomenis, straipsnyje nagrinėjamas krikščionybės plitimas istoriniame Žiemgalos regione XIII a. – XVI a. pradžioje. Archeologinė, menotyrinė, numizmatikos medžiaga bei negausūs XIII a. rašytiniai šaltiniai leidžia teigti, kad krikščionybė nuo XIII a. II ketvirčio – vidurio plito ir Žiemgaloje, o XVI– XVII a. šie procesai artėjo į pabaigą. Kristianizacija visoje Žiemgaloje vyko netolygiai – anksčiau ir intensyviau šiaurinėje, bet pietinėje – vėliau ir lėčiau.

Annotation. Using the archaeological, historical, numismatic and art criticism material the author describes the spread of Christianity in the historical region of Semigallia from the 13th century till the beginning of the 16th century. This material and few written sources allow us to say that Christianity started to spread in Semigallia from the middle of the second quarter of the 13th century, and in the 16th-17th centuries these processes started to come to an end. Christianization in the whole Semigallia went on in a different way: it started earlier and was more intense in the northern part and it started later and was slower in the southern part.

Tikslas: apžvelgti krikščionybės plitimo raidą istoriniame Žiemgalos regione XIII a. – XVI a. pradžioje, apibūdinti su ja susijusius artefaktus.

Objektas: Žiemgalos kristianizacija Livonijos ir LDK kontekste, su ja susiję archeologiniai, istoriniai, numizmatikos bei kiti duomenys.

Metodai: tarpdalykinis-lyginamasis, tipologinis.

Rezultatai: nustatyta, kad krikščionybė jau nuo XIII–XIV a. plito Žiemgaloje, o XVI–XVII a. šie procesai artėjo į pabaigą.

Svarbiausi žodžiai: Žiemgala, krikščionybė, kristianizacija, laidosenos papročiai, kryželiai, pakabučiai, parapija.

Key words: Semigallia, Christianity, Christianization, crosses, pendants, parish, burial customs.

Pastaruoju metu populiarūs tapo archeologų tyrinėjimai (A. Caunė, E. Mugurėvičius, V. Muižniekas, R. Jaročkis, E. Svetikas, V. Žulkus), susiję su krikščionybės plitimu Rytų Baltijos regione.

Šiomet minime Lietuvos tūkstantmetį, kuris yra susijęs su ankstyva Vakarų Europos krikščioniška misionierių veikla baltų kraštuose. XI–XIII a. baltų ir dalies šiaurės vakarų finougrų gyvenamos teritorijos liko pagoniškomis salomis krikščioniškoje Europoje. Su krikščionybės plitimu glaudžiai susiję XIII–XIV a. vykę Kryžiaus karai. Žemgaliai, kaip ir kitos baltų gentys, su krikščionybe susidūrė panašiu laiku – XII a. pabaigoje – XIII a. Kai kurios baltų (kuršiai, latgaliai) bei gretimos Pabaltijo finougrų gentys (lyviai, estai, suomiai) su krikščionišku pasauliu susidūrė net anksčiau – aktyviai kontaktavo jau XI–XII a.

Aktualus yra ir krikščionybės plitimo XIV–XVI a. Šiaurės Lietuvoje klausimas. Tyrinėti šiai problemai duomenų trūksta. XV a. – XVI a. pradžioje šis regionas buvo likęs pagoniška sala krikščioniškoje Europoje.

Iki šiol kristianizacijos (europeizacijos) raida istoriniame Žiemgalos regione nebuvo nagrinėta. Nėbuvo paliestas ir jos poveikis žiemgalių kultūrai XIII a. Šiame straipsnyje, pasiremiant archeologiniais bei papildomais istoriniais, menotyros, numizmatikos duomenimis, siekiama apžvelgti krikščionybės plitimo raidą Žiemgaloje XIII a. – XVI a. pradžioje, apibūdinti su ja susijusius artefaktus.

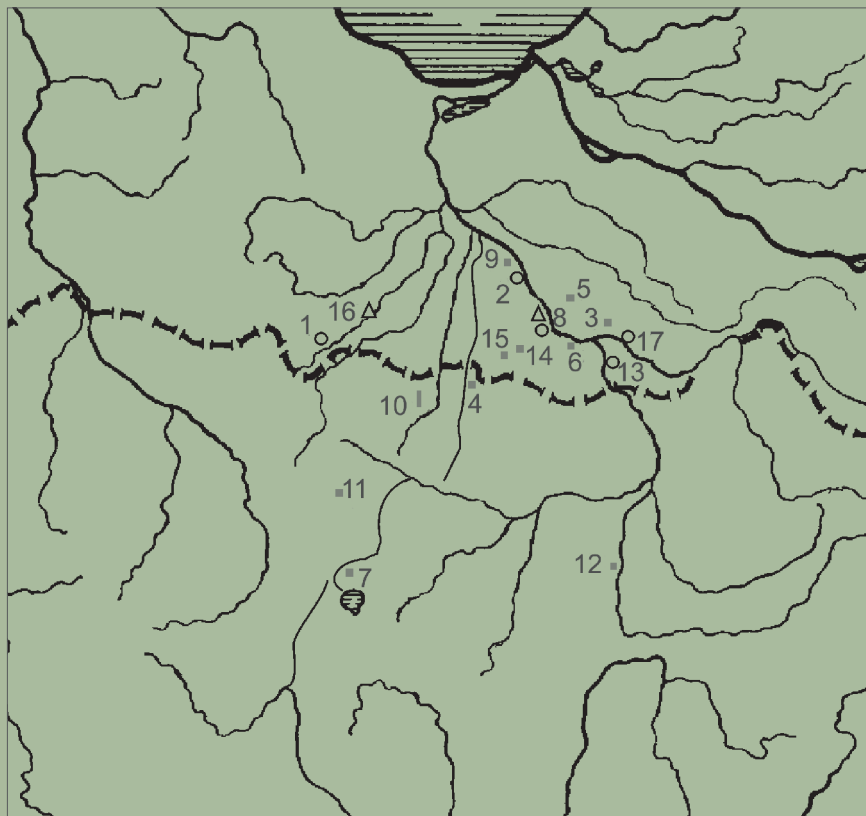
Latvių archeologai E. Mugurėvičius¹, A. Vilcanė², A. Radinis³ teigia, kad kapuose (ypač Latgaloje) randami kryželiai, laidojimo papročių kitimas (mirusiųjų orientavimas, rankų dėjimas ant juosmens⁴, deginimo papročio nykimas) rodo plintančią krikščionybę baltų kraštuose. E. Mugurėvičius yra išskyręs 2 krikščionybės plitimo XI–XIII a. kryptis į Rytų Baltijos regioną – Rytų (graikišką stačiatikių) bei Vakarų (katalikišką).

Archeologinė, menotyrinė, numizmatikos medžiaga bei negausūs XIII a. rašytiniai šaltiniai leidžia teigti, kad krikščionybė nuo XIII–XIV a. plito ir Žiemgaloje, o XVI–XVII a. šie procesai artėjo į pabaigą.

XIII A. KRYŽELIO FORMOS PAKABUČIAI BEI KITI KRIKŠČIONIŠKI ARTEFAKTAI

Kryželio formos pakabučiai – dažnas krikščioniškos simbolikos radinys XII–XIII a. šiaurinių žiemgalių

kapuose ir piliakalniuose bei jų papėdžių gyvenvietėse (1 pav.). Jų rasta 83 vnt., Žiemgalos 17-oje archeologinių paminklų (12 – šiaurinėje, 5 – pietinėje dalyje): kapinyuose (Bukaičių Atvasėje – 4 vnt., Ciemaldėje – 5 vnt., Codės Stūryšuose – 1 vnt., Drąsutaičiuose – 1 vnt., Islycės Zieduonskuoloje – 3 vnt., Mežuotnėje – 4 vnt., Myklos Kalno Kakuženuose – 4 vnt., Norvaišiuose – 1 vnt., Pumpėnuose-Smilgeliuose – 1 vnt., Puodiniuose – 5 vnt.⁵, Sesavos Ežiuose – 5 vnt., Sesavos Pujose – 1 vnt., Vecsaulės Čapanuose – 1 vnt.), piliakalniuose ir jų papėdžių gyvenvietėse (Mežuotnėje – 4 vnt., Tervetėje – 37 vnt.), Iecavos apyl. – 1 vnt., lobiuose (Nartučiuose – 3 vnt.)⁶. Šie papuošalai aptikti išimtinai XIII a. moterų kapuose, išskyrus Bukaičių Atvasės kapinyno vyro kapą Nr. 4⁷. Jų rasta su žiemgalių migrantais siejamuose Šiaulių žemės Lepšių kapinyne (2 vnt.), Vidurio ir Rytų Lietuvoje (Obelių, Kernavės Kriveikiškių kapinyuose). Žiemgaloje XII– XIII a. kapuose kryželiai paprastai sudarydavo sudėtinus krūtinės papuošalus. Neaišku, ar kryželiai nešioti kaklo vėrinuose (kaip kad lyvių ir latgalių gentyse). Kaklo vėrinuose jie rasti tyrinėtuose Kernavės Kriveikiškių, Obelių kapinyuose.

Kryželių radimvietės Žiemgaloje:

- 1) Bukaičių Atvasė,
- 2) Ciemaldė, 3) Codės Stūryšai,
- 4) Drąsutaičiai, 5) Iecavos apyl.,
- 6) Islycės Zieduonskuola,
- 7) Lepšiai, 8) Mežuotnė,
- 9) Myklos Kalno Kakuženai,
- 10) Nartaučiai, 11) Norvaišai,
- 12) Pumpėnai-Smilgeliai,
- 13) Puodiniai, 14) Sesavos Ežiai,
- 15) Sesavos Pujos, 16) Tervetė,
- 17) Vecsaulės Čapanai.

Sudarė E. Vasiliauskas

- tyrinėti kapynai
- △ tyrinėti piliakalniai ir gyvenvietės
- ▮ lobiai
- atsitiktiniai radiniai

Apie kryželio formos pakabučius yra rašęs E. Mugurėvičius. Jis suskirstė juos į tipus, kartografavo radimvietes Latvijoje⁸. Lietuvoje apie šiuos radinius rašė archeologė O. Kuncienė⁹. Šiame darbe bus remiamasi E. Mugurėvičiaus sudaryta tipologija. Kadangi analogijos Latvijoje yra šio tyrinėtojo apžvelgtos, straipsnyje jos nebus minimos.

Latvijos teritorijoje pirmieji kryželiai pasirodė XI a. XI–XII a. sandūroje, jie nėra gausūs ir sudaro apie 10 proc. visų XI–XIV a. šios grupės radinių. Jie ypač paplito XII a. – sudaro 40 proc., XIII a. kiek mažiau – 30 proc., XIV–XV a. sumažėjo iki 20 proc. Latvijoje iki 1974 m. buvo rasta apie 250 kryželių, datuojamų XI–XIV a., kurie paplitę rytinėje, centrinėje dalyse, retesni vakarinėje¹⁰. Lietuvoje (iki 1981 m.) rasta 11 tokių pakabučių, datuojamų XI–XIII a. Čia jie koncentruojasi rytinėje dalyje, retesni – Kurše, Užnemunėje, Žemaitijoje¹¹. Jie aptinkami Suomijoje, Karelijoje, Švedijoje bei kitur¹².

Emaliuoti kryželiai suapvalintais galais, puošti 3 atkarpėlėmis, buvo rasti Ceraukstės Puodinių kapinyno kape Nr. 14, Nartaučių lobyje¹³, Mežuotnės¹⁴, Tervetės¹⁵ piliakalniuose. Datuojami XII–XIII a. Analogiški pakabučiai aptinkami likusioje Latvijos dalyje, Senojoje Rusijoje, jotvingių Eglinės (Jegliniec) piliakalnyje (ŠR Lenkija)¹⁶. Dalis jų importuoti, dalis – gaminti vietoje¹⁷.

Emaliuoti kryželiai apvaliais galais buvo rasti Ciemaldės kapinyno kape Nr. 27¹⁸, atsitiktinai Vecsaulės Čapanų, Sesavos kapinyuose. Analogiški aptinkami likusioje Latvijos dalyje, Rusijoje, Suomijoje. Datuojami XII a. ir manoma, kad jie buvo gaminami vietoje¹⁹. Tokių rasta jotvingių Eglinės (Jegliniec) piliakalnyje²⁰.

Emaliuoti kryželiai tiesiais galais rasti Tervetės piliakalnyje. Analogiškai aptinkami likusioje Latvijos dalyje, Senojoje Rusijoje, datuojami XII a.²¹

Emaliuotas kryželis ovaliais širdelės formos galais rastas Tervetės piliakalnyje, datuojamas XII–XIII a. Analogiškai žinomi likusioje Latvijos dalyje, Senojoje Rusijoje²².

Palmetės formos emaliuoti kryželiai ovaliais, lygiais galais rasti Ciemaldės kapinyne kape Nr. 22 (2 vnt.)²³, datuojami XII–XIII a. Dalis jų buvo įvežtiniai (iš Padnieprės), dalis gaminta vietoje²⁴. Panašių palmetės formos kryželių rasta Mežuotnės piliakalnio papėdės gyvenvietėje, atsitiktinai Codės Stūryšuose. Jame kryželis (ovaliais galais, rombo pagrindas) pavaizduotas lyg žiedo motyvas. Analogiškai kryželiai, aptikti Kurše (Talsų piliakalnyje), datuojami XII–XIII a. ir, manoma, buvo gaminti vietoje²⁵.

Ažūrinių kryželio formos pakabučių graškščiais ovaliais galais rasta Ciemaldės kapinyne kape Nr. 24²⁶, atsitiktinai Myklos Kalno Kakuženų²⁷, Islycės Zieduonskuolos²⁸ (2:7 pav.) kapinyuose, lecavoje (2:6 pav.), Mežuotnėje²⁹ (2:3 pav.). Analogiškų aptikta Dauguvos deltos archeologiniuose paminkluose, Rygoje, Latgaloje. Datuojami XIII–XIV a. ir, manoma, buvo gaminami vietoje³⁰.

Dažniausiai XII–XIII a. Žiemgalos archeologijos paminkluose aptinkami *ažūriniai kryželiai keturkampiais apvaliais galais*. Tokių buvo rasta Bukaičių Atvasės kapinyne kape Nr. 4³¹, Ciemaldės kapinyne kapuose Nr. 22 (2 vnt.), 26³², Ceraukstės Puodinių kapinyne kapuose Nr. 10, 14 (2 vnt.), Norvaišių kapinyne, Mežuotnės piliakalnyje. Visi ornamentuoti akutėmis, išskyrus Ceraukstės Puodinių kapinyne kapo Nr. 10 pakabutį (3 pav.), kuris buvo ornamentuotas įkartomis. Analogiškų kryželių aptinkama likusioje Latvijos dalyje. Datuojami XII a. pabaiga – XIV a. ir, manoma, buvo gaminami vietoje³³. Norvaišių kapinyne rastasis šio tipo pakabutis įdomus tuo, kad prie jo vėliau buvo pritvirtinta adata – kaip segei, ir taip iš šio pakabučio padaryta segė.

Žalvarinis 2 varianto *kryželis suapvalintais kiauraraščiais galais* atsitiktinai buvo rastas Islycės Zieduonskuolos kapinyne³⁴. Jo centrinėje dalyje yra iškilus kryželio motyvas, savo forma primena rombą. Šio tipo 1 varianto 2 importuoti kryželiai buvo rasti latgalių Asutės piliakalnyje (XIII a. sluoksnis), 2 – Daugmalės piliakalnyje. Pastarieji, datuojami XII–XIII a., buvo gaminami vietoje³⁵.

Žalvarinis ažūrinis *kryželis apvaliais kilpelės formos galais* buvo rastas atsitiktinai Lepšių kapinyne. Tokių rasta Kernavėje (paviršius lygus)³⁶, latgalių Asutės piliakalnyje (XIII a. antroji pusė) ir Rygoje, Švedijos lapių kraštuose. Jie buvo gaminti vietoje pagal įvežtinius pavyzdžius iš Senosios Rusios³⁷.

Žalvarinių *kryželių storėjančiais galais*, kurių apvaliame arba rombiniam centre matomas šventojo atvaizdas, rasta Bukaičių Atvasės kapinyne kape Nr. 4 (2 vnt.)³⁸, Mežuotnės kapinyne kape Nr. 27³⁹, Tervetės piliakalnyje. Analogiškų aptikta Rytų Latvijoje, Novgorode, Kijeve, Estijoje. Datuojami XII–XIII a. ir, manoma, buvo importuoti iš Senosios Rusios žemių⁴⁰.

Žalvarinių *kryželių storėjančiais galais su įstrižu kryžiumi centre* rasta Nartaučių lobyje⁴¹, Mežuotnės piliakalnyje (2:4 pav.), kur toks kryželis grandinėle buvo sukabintas su kitu kirvelio formos pakabučiu. Datuojami XII a. – XIII a. pradžia, kaip manoma, buvo gaminti vietoje. Analogiškai žinomi Rytų Latvijoje, Senojoje Rusijoje⁴². Tokių rasta jotvingių Eglynės (Jegliniec) piliakalnyje⁴³.

Žalvarinių *kryželių storėjančiais galais ir lygiu paviršiumi per vidurį* buvo rasta Ceraukstės Puodinių kapinyne kape Nr. 14 (2 vnt.), Bukaičių Atvasės kapinyne kape Nr. 4⁴⁴, Mežuotnės kapinyne kape Nr. 27 (2 vnt.)⁴⁵, Drąsutaičiuose (2:2 pav.), Kamardės piliakalnyje (2 vnt.)⁴⁶, Tervetės piliakalnyje. Analogiškų aptikta Senojoje Rusijoje, Rytų Baltijos regione, Švedijoje. Datuojami XI–XIII a., dalis jų gaminti vietoje, dalis importuoti iš Senosios Rusios⁴⁷. Toks pakabutis rastas ir Vidurio Lietuvoje (Obelių kapinyne)⁴⁸.

Žalvarinis lietas *kryželis su storėjančiais skersiniais galuose* atsitiktinai rastas Pumpėnų-Smilgelių kapinyne (2:5 pav.). Jis yra 3,4 cm ilgio, 2,3 cm pločio, 3,5 mm storio. Panašus į šį rastas Vidurio (Obelių kapinyne)⁴⁹ ir Rytų Lietuvoje (Kernavės Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 190 ir atsitiktinai)⁵⁰.

Žalvarinių *kryželių su skersiniais galuose, dekoruotų burbuliukų ornamentu* aptikta Tervetės piliakalnyje (3 vnt.), atsitiktinai Jaunsvirlaukos Myklos Kalno Kakuženų kapinyne⁵¹. Analogiškų aptikta Rytų Latvijoje, keletas – Senojoje Rusijoje, Estijoje, Švedijoje (lapių kulto vietose). Manoma, kad jie buvo importuoti iš Senosios Rusios⁵². Tokių, tik be dekorų, rasta Vidurio Lietuvoje (Obelių senkapio XIV a. kapuose Nr. 132, 145)⁵³.

Žalvarinių *kryželių su vienu ar dviem skersiniais galuose* rasta Ciemaldės kapinyne kape Nr. 24 (2 vnt.)⁵⁴. Analogiškų aptikta Rytų Latvijoje, Senojoje Rusijoje. Datuojami XIII–XIV a. ir, manoma, importuoti iš Senosios Rusios⁵⁵.

Žalvarinių *kryželių paplatintais ovalaus skerspjūvio galais ir reljefiniu kryželiu centre* rasta Mežuotnės piliakalnyje (2:8 pav.), Mežuotnės kapinyne kape Nr. 27⁵⁶, atsitiktinai Jaunsvirlaukos Myklos Kalno Kakuženų (2 vnt.)⁵⁷, Lepšių (2:1 pav.)⁵⁸ kapinyuose. Analogiškų aptinkama Dauguvos žemupio archeologiniuose paminkluose, datuojami XII a. antrąja puse – XIII a. Manoma, kad jie buvo gaminami vietoje (Dauguvos žemupyje, Lielupės baseine)⁵⁹.

Prie krikščioniškos simbolikos galima priskirti Kijevo molinio *emaliuoto margučio* fragmentą iš

Mežuotnės⁶⁰ bei kai kuriuos žalvarinius *keturkampio formos pakabučius*, kuriuose dominuoja kryžiaus motyvas (1 pogrupio IX–XII, XV–XX tipai bei keletas 2 pogrupio), ypač minėtini XII tipo⁶¹ pakabučiai (Islycės Zieduonskuolos, Puodinių kapinynai, Bubių, Mežuotnės, Tervetės piliakalniai). Pastaruosiuose vaizduojamas lotyniško kryžiaus motyvas (tokių rasta ir Kernavės Kriveikiškių, ir Obelių kapinyuose). Kaip rodo Kernavės Kriveikiškių XIII–XIV a. ir Obelių XV a., Sėlpilio senkapių tyrinėjimai, šie pakabučiai buvo nešiojami kaklo vėrinuose, dažnai šis pakabutis būdavo vėrinio viduryje – taip išryškinta jo simbolinė prasmė.

Beje, kapuose kartu su kryželiais ir keturkampio formos pakabučiais moterų sudėtinius krūtinės papuošalus dažnai sudarydavo ir žalvariniai *zoomorfiniai, pusbėnūlio formos pakabučiai* bei *rakteliai-pakabučiai*. *Zoomorfiniai pakabučiai* dažnai vaizduoja paukščio (pavyzdžiui 3 pogrupio – balandžio) motyvą⁶². Pati papuošalų forma atėjo iš kaimyninių finougrų genčių lyvių – tiksliai nenustatyta kiek, tiesiogiai, kiek per to meto naują centrą Rygą. Kita vertus, paukštis užėmė svarbią vietą baltų mitologijoje ir nuo V a. yra vaizduojamas metalo plastikoje⁶³. Tačiau paukščio motyvas (dažniausiai balandis⁶⁴, erelis, feniksas, gaidys, pelikanas, varnas) taip pat yra svarbus krikščioniškoje simbolikoje, nes ankstyvosios krikščionybės laikais simbolizavo Paskutinįjame teisme išteisintas sielas, dažniausiai tokiu pavidalu ir vaizduojamas⁶⁵.

Pusbėnūlio formos pakabučiai (Aucės, Bėnės, Ciemaldės, Puodinių kapinynai, Duobelės senkapis, Bubių, Mežuotnės, Tervetės piliakalniai) yra siejami su žemdirbystės ir gyvulininkystės raida, kai ypač aktualus buvo dangaus šviesulių stebėjimas. Mėnulio fazių kaita turėjo įtakos daugeliui gyvenimo sričių – darbams laukuose, miško kirtimui, gydymui ir kt. Jo ciklaibuvo susiję su gyvybe ir mirtimi, moterims – su vaisingumu, nėštumu ir gimdymu. Krikščionybėje mėnulis (delčia) laikomas Švč. Mergelės Marijos simboliu. Dažnai aptinkamas krikščioniškoje ikonografijoje. Taigi toks krikščioniškas simbolis ilgainiui lengvai galėjo prigyti ir tarp vietinių pagonių gyventojų⁶⁶. Pusbėnūlio simbolis ilgai naudotas Lietuvoje koplytstulpių ir medinių kryžių geležinėse kaltose viršūnėse – iki pat XX a. pradžios – vidurio. Mėnulio kalendoriaus relikto aptinkama iki XIX a. pabaigos Vidurio Lietuvos šiaurės medžio plastikoje⁶⁷.

Žalvarinių (rečiau geležinių) lietuvių *raktelių-pakabučių* rasta Ciemaldės, Mežuotnės kapinyuose, Kamardės, Mežuotnės piliakalniuose. Jų rasta ir XIV a. Duobelės senkapio kape (Nr. 35), ir atsitiktinai⁶⁸. Krikščionybės tradicijoje raktas simbolizuoja apaštalui šv. Petri suteiktą aukščiausią valdžią Bažnyčioje. Raktų ryšulys, kabantis prie juosmens – šv. Mortos atributas⁶⁹.

KRIKŠČIONYBĖS PLITIMAS ŽIEMGALOJE XIII A.

Ar kapus su juose rastais kryželiais bei kitais išvardytaisiais artefaktais galima sieti su plintančia krikščionyste Žiemgaloje (ypač šiaurinėje jos dalyje)? Visų pirma kapuose, kur buvo rasti šie dirbiniai, tebesilaikyta pagoniškų laidojimo papročių. Juose rasta nemažai įkapių – ginklų, darbo įrankių, papuošalų ir amuletų. Tuo tarpu Estijoje jau nuo XIII a. vidurio, pasibaigus Kryžiaus karams, nyko paprotys laidoti su įkapėmis⁷⁰.

Antra, XII a. pabaigoje – XIII a. pirmojoje pusėje pietinėje Žiemgaloje pradėjo plisti mirusiųjų deginimo paprotys, kuris nėra suderinamas su krikščioniškuoju laidojimo būdu. Degintinis laidojimo būdas konstatuotas ir žiemgalių migrantų kapuose (Jakštaičių-Meškių, Barinės, Ruseinių, Obelių bei kituose kapinyuose).

Trečia, nesutampa ir mirusiųjų laidojimo kryptis. Dauguma žiemgalių mirusiųjų buvo palaidoti galvomis į šiaurę ar su nedideliais nukrypimais į šiaurės vakarus, šiaurės rytus, pietus bei pietryčius–pietvakarius. Krikščioniškajam laidojimo būdui būdingas mirusiųjų orientavimas galvomis į vakarus (t. y. veidas turi būti nukreiptas į rytus) su nedideliais nukrypimais⁷¹.

Šios laidojimo kryptys istorinės Žiemgalos periferijoje išliko iki pat XVI–XVII a. (į šiaurės vakarus–pietryčius – Vilcės Kalnapliateriai, Skaistkalnė, į pietvakarius–šiaurės rytus – Aurų Agrariešai). O arčiau didesnių centrų (Tervetė, Duobelė) XIV–XV a. laidota krikščioniška kryptimi – į vakarus⁷².

Ketvirta, kryžiaus motyvas yra populiarus baltų papuošalų simbolikoje (visų pirma – smeigtukai kryžine galvute, kurie, nors ir pakitusių formų, buvo nešioti iki XI–XII a.)⁷³. Kryžius baltų mitologijoje yra siejamas su ugnimi bei šviesa⁷⁴. Tad nauja papuošalų forma – kryželio formos pakabučiai galėjo būti priimtinos baltų gentims.

Rašytiniuose šaltiniuose retai kalbama apie krikščionis Žiemgalos gyventojus, kunigus, misionierius, esančias bažnyčias ar kokius kitus krikščionybės pradus, – tokie dažni atvejai yra užfiksuoti Rytų Latvijoje.

Pateiksime šaltinius, kurie kalba apie krikščionybės platinimą tyrinėjamame regione. Viename jų – Henriko Latvijo kronikoje – atpasakojant įvykius Mežuotnėje 1219–1220 m. minima, kad buvo pakrikštyta 300 vyrų, be moterų ir vaikų⁷⁵.

Kitame šaltinyje rašoma, kad popiežiaus legatas Vilhelmas Modenietis 1225 m. pasiūlė žiemgalių

kunigaikščiui Viestardui krikštytis, o šis atsakė, kad sutinka priimti skelbiančius Dievo žodį pamokslininkus. Tačiau išvertus tai į politinę kalbą, reiškė reikalavimą paklusti Livonijos ordinui, o Viestardo atsakymas – sutikimą priimti krikštą tik pripažįstant jį kaip valdovą, t. y. jo valstybę. Žinoma, susitarta nebuvo⁷⁶.

1226 m. kovo 21 d. to paties Vilhelmo Modeniečio iniciatyva buvo įkurta nauja Žiemgalos vyskupystė (likviduota 1251 m. kovo 3 d.)⁷⁷. 1232 m. Ordino pastatytoje Mežuotnės pilyje įsikūrė Žiemgalos vyskupystės probstas ir kapitula⁷⁸.

Eiliuotoje Livonijos kronikoje bei pasidavimo sutartyje rašoma, kad, 1272 m. paėmus Raktės pilį, žiemgaliai pasikrikštijo ir sutiko mokėti duokles⁷⁹.

Daugiau duomenų apie krikščionis žiemgalius pateikia XIV a. pirmosios pusės šaltiniai. Jie atspindi XIII a. situaciją Žiemgaloje. Viename jų – 1300 m. Rygos arkivyskupo Jono III ir kapitulos skunde Romos popiežiui prieš Ordiną – rašoma, jog žiemgaliai atsimetė nuo krikščionybės dėl Ordino daromų skriaudų. Žiemgalių tauta ir dalis kilmingųjų sutiktų atsiversti į katalikybės tikėjimą, jei būtų apsaugoti nuo pastarojo⁸⁰. Popiežiaus Klemenso V 1310 m. birželio 19 d. laiške Bremeno arkivyskupui kalbama apie Ordino daromas skriaudas Prūsijos ir Livonijos krikščionims, visiškai sunaikintą Žiemgalos vyskupystę, krikščionišką jos tautą, išvarytus jos tikinčiuosius⁸¹. Vėliau popiežiaus įgaliotas Pranciškus iš Moliano, 1311–1312 m. atlikdamas liudininkų apklausą, mini, kad žiemgaliai atsimetė nuo krikščionybės dėl Ordino daromų skriaudų⁸². Žinoma, šiuos XIV a. rašytinius šaltinius reikia vertinti atsargiai – jų turinys politizuotas, ir jie visų pirma atspindi Rygos arkivyskupo kovą su Ordinu, tad ir metami kaltinimai antrajam galėjo būti perdėti.

Kitame dokumente – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 1323 m. laiške pranciškonams, rašydamas apie 2 krikščionių bažnyčių pastatymą Vilniuje ir Naugarduke, didysis kunigaikštis prašė joms paskirti keturis kunigus, mokančius lenkų, žiemgalių ir prūsų kalbas⁸³. Jo noras turėti žiemgališkai kalbantį katalikų kunigą leidžia teigti, kad dalis žiemgalių migrantų Lietuvoje dar kalbėjo savo kalba ir buvo krikščionys. Didysis kunigaikštis Gediminas savo laiške patvirtina Lietuvoje gyvenant krikščionis žiemgalius, bet kartu smogia ir propagandinį kontrasmūgį – šių krikščionių sielovada per prašomą kunigą jis rūpinasi pats⁸⁴.

Tad, sprendžiant iš rašytinių šaltinių, kristianizacija Žiemgaloje buvo susijusi su vykusiais Kryžiaus karais. Taip dvasininkai kartu su šaltiniuose minimais foggais bei įgulomis, įsikūrusiomis žiemgalių ar naujai Ordino pastatytose⁸⁵ pilyse ir rinkusiomis duokles, galėjo įsikurti bei platinti krikščionybę Rytų Žiemgaloje po Mežuotnės užkariavimo 1219–1220 m., o visoje Žiemgaloje – po viso regiono užkariavimo apie 1250–1254 m. bei 1272 m.⁸⁶

Išvada, išplaukianti iš XIII–XIV a. rašytinių šaltinių, bei minėti archeologiniai radiniai liudyti, kad krikščionybė plito Rytų Žiemgaloje nuo 1219–1220 m., o visoje Žiemgaloje – nuo 1250–1272 m. Tam neprieštarautų dirbinių su krikščioniška simbolika radimo aplinkybės – rasti turtinguose (elito) moterų kapuose bei piliakalniuose, kuriuose nagrinėjamu laikotarpiu visų pirma buvo valdančiojo elito rezidencija, tad ir jų nešiotojai buvo žemių ar pilių apygardų (arba apygardų) valdytojai. Taip jie demonstravo savo lojalumą Ordino siųstiems foggams bei valdžią vietos bendruomenei.

Visais atvejais (išskyrus Bukaičių Atvasės kapinyno kapą Nr. 4) kryželiai bei keturkampio formos pakabučiai buvo rasti moterų kapuose. Švedijoje, Suomijoje jų daugiausia rasta turtingų vyrų, Saremoje – abiejų lyčių kapuose. Tai, kad jų daugiau randama moterų kapuose, tyrinėtojai aiškino įvairiai: siejo su ypatingu moterų vaidmeniu platinant krikščionybę⁸⁷, su propaguojama lygybe prieš Dievą bei populiariu Švč. Mergelės Marijos kultu (nors daugeliu atvejų krikščioniškoje visuomenėje moterų vaidmuo buvo sumenkintas), bažnyčių užsakais už vaikžudystes (nors tai buvo toleruojama dėl ekonominių sąlygų, tačiau krikščioniškas tikėjimas tai draudė)⁸⁸.

Ankstyvus kapus su krikščioniškais simboliais tyrinėtojai traktuoja kaip pusiau krikščionių *primisignatio* (atidėtas krikštas, atvertimas į kitą tikėjimą) statusą. *Primisignatio* statusas dažnai turėjo ekonominę naudą: prekiauti su krikščionimis, kai tai draudė Bažnyčia⁸⁹, arba buvo susijęs su tarnyba krikščionio kariaunoje⁹⁰.

Tai, kad kryželių daugiausia rasta Rytų Žiemgaloje, bei rašytinių šaltinių duomenys leidžia teigti, kad krikščionybė XIII a. daugiau buvo įsitvirtinusi Rytų nei Vakarų Žiemgaloje, o pietinių žiemgalių anoniminių žemių⁹¹ kristianizacija tikriausiai net nepalietė. Tad šie pakabučiai labiau susiję su kristianizacija nei prekybiniais ryšiais (tokia nuostata nuo XX a. septintojo dešimtmečio yra įsitvirtinusi lietuviškoje historiografijoje).

Apie Žiemgalos platesnio masto kristianizaciją galima kalbėti tik pasibaigus Kryžiaus žygiams – 1290 m., kai buvo paimta paskutinė žiemgalių pilis Sidabrė (Eiliuotoje Livonijos kronikoje tam skiriama nemažai vietos).

Kartu su krikščionyste bei Kryžiaus karais iš to meto stambiausio Vakarų Europos kultūros centro – Rygos, kaip rodo archeologinė medžiaga, Žiemgaloje XIII a. paplito naujos dirbinių formos (minėti

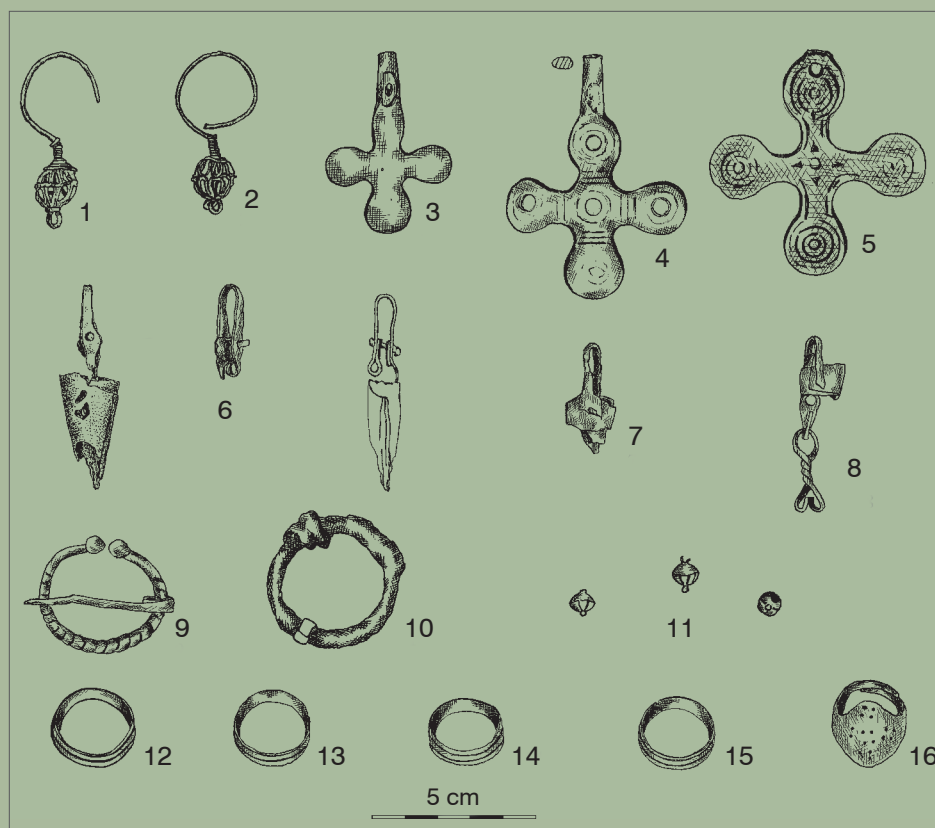
kryželio (tikriausiai ir pusemūlio, keturkampio formos, zoomorfiniai) pakabučiai, įvairios žiedinės segės, kaklo vėriniai bei kt.). Taigi krikščionybė davė teigiamų impulsų žiemgalių kultūros raidai.

Stokojama duomenų apie XIII a. pabaigos krikščionių žiemgalių migrantų integraciją LDK.

KRIKŠČIONYBĖS PLITIMAS ŽIEMGALOJE XIV A. – XVI A. PRADŽIOJE

Nagrinėti šį laikotarpį nėra lengva – stokojama archeologinių, o ypač rašytinių šaltinių duomenų. Krikščionybės plitimas buvo susijęs su parapijų steigimu.

Livonijos teritorijoje kristianizacija bei parapijų steigimas dėl sėkmingų XIII–XIV a. Kryžiaus žygių vyko sparčiai. Tačiau Žiemgaloje šie procesai vėlavo tiek dėl užsitęsusio žiemgalių pasipriešinimo iki pat XIII a. pabaigos, tiek dėl po karų gerokai ištuštėjusio krašto (didžiausią depopuliaciją patyrė Vakarų Žiemgala bei kai kurios Rytų Žiemgalos žemės). XIV–XV a. Ordino valdose dabartinėje Latvijos teritorijoje (jam priklausė ir Žiemgala) veikė 31 parapija. Jų teritorija sutapo su administraciniu Ordino valdų padalinimu – komtūrijų, fogtijų arba pilių apygardų. Tokios Žiemgaloje buvo tik trys – Duobelė, Mintauja (Jelgava), Bauskė. Ordino valdos Vidžemėje, Latgaloje bei Žiemgaloje nominaliai priklausė Rygos arkivyskupijos dvasinei jurisdikcijai – kartu su arkivyskupija sudarė Rygos arkidieceziją. Kadangi Ordino brolių religinius poreikius turėjo tenkinti mažiausiai 1 ar 2 dvasininkai, tai manoma, kad kiekvienoje pilyje taip pat buvo įrengtos koplyčios. Tad bažnyčios (koplyčios) veikė ne tik Duobelės (1335 m.), Mintaujos (1265 m.), Bauskės (1443 m.) mūrinėse pilyse, bet ir labai tikėtina Mežuotnės (1321–1346 m.), Tervetės (1339–1345 m.) medinėse pilyse⁹². Šiaurės Žiemgaloje ypač daug parapijų įsteigta vėlesniu laikotarpiu – XVI–XVII a.

Jakštaičių senkapio kapo Nr. 119 įkapės. LNM AK, AR 539:264–265, 277, 276, 275, 278–280, 266, 281, 272–274, 268–271, 267.
A. Ruzienės piešinys

Dėl susiklosčiusių priežasčių: vėlyvas Lietuvos (1387 m.) bei Žemaitijos (1413 m., vyskupystė įsteigta 1417 m.) krikštas, užsitęsusių karinės konfrontacijos su Livonijos ordinu (iki pat XV a. pradžios), labai vėlai – XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje – krikščionybė pradėjo skverbtis ir į pietinę Žiemgalą (LDK dalyje). Taip šis regionas, kaip ir visa Šiaurės Lietuva, buvo pakrikštytas vėliausiai ne tik LDK, bet ir visoje Europoje.

Kaip pastebi istorikai, povytautiniu laikotarpiu įvairiuose LDK regionuose katalikybė plito nevienodai. Sparčiausiai katalikų daugėjo Vilniaus vyskupystei pavaldžioje teritorijoje. 1550 m. Vilniaus vyskupystė turėjo 259 parapijas, t. y. nuo Vytauto laikų (įsteigtos 27 parapijos) jų padaugėjo 9 kartus. Palyginti lėtai katalikų parapijų daugėjo Žemaičių (Medininkų) vyskupystės žemėse. Čia XV a. pabaigoje buvo 26 parapijos, o per XVI a. pirmąją pusę jų skaičius vos padvigubėjo (veikė per 50 parapijų). Žemaitijoje iki pat XVI a. vidurio naujų bažnyčių steigimo iniciatoriai buvo valdovai, skirtingai nei Vilniaus vyskupystėje. Nepaisant to, XVI a. viduryje Žemaičių vyskupystės parapijoms teko labai dideli plotai (550 km²), kai kaimyninės Lenkijos – 60–77 km², o Vakarų Europos – dar mažesni⁹³. XV a. pirmojoje pusėje artimiausios Žiemgalos regionui parapijos buvo įsteigtos 1417 m. Luokėje ir Medininkuose (Varniuose)⁹⁴, o 1445 m. Šiauliuose.

Su parapijų steigimu pietinės Žiemgalos regione yra dažnai susiję pirmieji gyvenamųjų vietų paminėjimai⁹⁵: Lygumai (1476 m.)⁹⁶, Papilė (1493 m.)⁹⁷, Pašvitinys (1495 m. (?), Pasvalys (1497 m.), Senoji Žagarė (prieš 1499 m.)⁹⁸, Linkuva (1500 m.), Biržai (iki 1510 m.), Saločiai (1514 m.), Naujoji Žagarė (1526 m. (?), Joniškis (1536 m.)⁹⁹, Žeimelis (1540 m.). Tad šiaurinės Žiemgalos regione parapijų tinklas pradėjo formuotis XIV a. pirmojoje pusėje, jų tinklas nusistovėjo XVI–XVII a., o pietinės – pradėjo formuotis tik XV a. pabaigoje, nusistovėjo, panašiai kaip ir šiaurinėje, XVI–XVII a.

Ta aplinkybė, kad istorinė Žiemgala XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje buvo padalinta į 2 dalis – Livonijos ir LDK, lėmė skirtingą krikščionybės, krašto apgyvendinimo, o kartu ir skirtingos kultūros plitimą. XIV–XVII a. šiaurinėje istorinės Žiemgalos dalyje įsitvirtino Vakarų Europos, o pietinėje – Vidurio Europos kultūra, kurios relikvai atsispindi archeologinėje medžiagoje.

Palengva įsitvirtinančią krikščionybę XIV a. antrojoje pusėje – XV a. šiaurinėje Žiemgaloje, o nuo XVI a. ir pietinėje Žiemgaloje archeologijos duomenimis patvirtina senkapių su griautiniais kapais, laidosenos pokyčiai, tam tikrų dirbinių (segių, pakabučių, kaklo vėrinių, monetų ir kt.) paplitimas.

Daugelyje tyrinėtų Žiemgalos kapinynų buvo laidojama geležies amžiuje bei po ilgos pertraukos XVI–XVII a. Keletu atvejų laidosenos tęstinumas užfiksuotas XIV–XV a. Senkapių tiek lietuviškoje, tiek latviškoje Žiemgalos dalyse, ypač kapų skaičius pagausėjo nuo XVI a.¹⁰⁰ Tai leido tyrinėtojams teigti, kad regionas intensyviau pradėtas apgyvendinti tik nuo XVI a. Tačiau staigus senkapių skaičiaus padidėjimas turėtų būti susijęs su laidosenos pokyčiais, kuriems darė įtaką nuo XIV a. – XVI a. pradžios Žiemgaloje plintanti krikščionybė – pereita iš alternatyvaus laidojimo¹⁰¹ būdo į griautinį. Kitaip sunkiai paaiškintinas staigus krašto apgyvendinimas per labai trumpą laiką – 25–50 m. Senkapių atsiradimas sutampa ir su minėtų parapijų steigimu. Šie laidosenos pokyčiai truko ne visur vienodai: šalia parapijų bažnyčių krikščioniškas laidojimo būdas įsitvirtino greičiau, o atokesnėse vietovėse – vėliau.

Krikščioniška ideologija griežtai reglamentavo laidosenos papročius: mirusieji turėjo būti laidojami nedeginti, aukštelininki, galvomis į vakarus, dažniausiai sudėtomis ant dubens ar ištiestomis palei šonus rankomis, su negausiomis įkapėmis (dažniausiai monetos, krikščioniški simboliai, aprangos detalės, darbo įrankiai)¹⁰².

Apie palengva įsitvirtinančią krikščionybę liudija ir nuo XIV a. pabaigos dominuojanti šiaurinės Žiemgalos Duobelės senkapio mirusiųjų laidojimo kryptis – galvomis į vakarus (260°–270°) (arba su nedideliais nukrypimais). Labai nedidelė dalis mirusiųjų buvo palaidota priešinga kryptimi – į rytus, dar rečiau – į pietus ar šiaurę¹⁰³. Taip mirusieji palaidoti tyrinėtuose XVI–XVII a. pietinės Žiemgalos (Šapnagių, Mažeikių, Pavirvytės–Gu-dų, Kurmaičių–Linksmėnų) senkapiuose.

Apie XIV–XV a. palaiptinai plintančią krikščionybę šiaurinėje Žiemgaloje (Livonijos dalyje) patvirtina to paties Duobelės senkapio tyrinėjimų duomenys. Čia jau 1335 m. (perstatyta 1345–1359 m.) statytos pilies pietiniame korpusė veikė koply¹⁰⁴, o tyrinėtame senkapyje aptikta nemažai su krikščionyste susijusių artefaktų – žalvarinių XIV a. antrosios pusės – XV a. pradžios gotikinių rozetinių bei kitų ažūrinių segių (rasta 20 vnt., kapuose Nr. 735, 740, 950, 952, 1040, 1325 ir atsitiktinai)¹⁰⁵. Šios segės buvo paplitusios visoje Europoje XIII–XIV a., tačiau labiausiai – Vokietijoje ir Prancūzijoje.

Taip pat Duobelės senkapyje rasta žiedinių segių siauru plokščiu lankeliu su įrašais *AVE MARIA* (ar jo imitacijos) arba kryžiaus ar rožės simboliais. Jos kitaip dar vadinamos *Hanzos segėmis*, nes susijusios su Hanzos miestų sąjungos įtakos sfera. Europoje šios segės nešiotos XII–XIV a., tyrinėtame Duobelės senkapyje rastos nuo XIV a. pabaigos kapuose. Šiam tipui priskiriamos ir vadinamosios *Marijos segės* (*AVE MARIA Schnallen*). Senkapyje rasta 14 tokių žalvarinių segių (kapai Nr. 1065, 1194 bei kt.). Jos nudilusios, įrašai sunkiai įskaitomi, lietos formelėse. Rasta ir supaprastinto Marijos varianto 12 žalvarinių žiedinių segių ir jų imitacijų. Datuojamos XIV a. antrąja puse. Rasta 13 žiedinių segių su 4 ataugėlėmis. Ant dviejų buvo įrašai *AVE MARIA*, ant kitų dviejų – „S“ raidė (gali būti *SANCTUS* trumpinys). Kaip ir kitos jos datuojamos XIV a. antrąja puse¹⁰⁶.

Tačiau, nepaisant to, čia ir toliau liko gajūs pagoniški laidojimo papročiai – XIV a. antrojoje pusėje – XV a. pirmojoje pusėje mirusieji krikščioniškose kapinaitėse laidoti su gausiomis įkapėmis, kai kurie jų su neabejotinai pagoniškais amuletais (XV–XVI a. žalvariu kaustyti lokio nagai) (Tervetės sanatorijos, Duobelės, Skarės¹⁰⁷, Kurmaičių–Linksmėnų, Jauneikių (4 pav.) senkapiai, Pakruojo apyl.).

Viduramžių ir Naujųjų laikų kapuose randamas monetas pastaruoju metu kai kurie tyrinėtojai yra linkę sieti su plintančia krikščionybė¹⁰⁸. Tam neprieštarautų ir tas faktas, kad ankstyvosios (tarp jų beveik visos Ordino) monetos yra su išryškintu kryžiaus motyvu.

Ankstyviausios monetos tyrinėtuose latviškosios Žiemgalos dalies senkapiuose (Duobelė) yra iš XIV a. antrosios pusės. Duobelės senkapio 71 kape buvo rastos 344 XIV–XVII a. monetos. Archeologė T. Berga jas suskirstė į dvi grupes. Vieną grupę sudarė monetos, kurios buvo kaklo vėriniuose (17 moterų (11) ir vaikų (6) kapų – Nr. 112, 513, 650, 678, 700, 735, 740, 790, 801, 815, 890, 950, 1065, 1206, 1245, 1270, 1325). Šie kapai datuojami XIV a. pabaiga – XV a. pirmąja puse. Antrą grupę sudarė va-

dinamosios ritualinės monetos, kurios į kapą dėtos kaip „mirusiųjų obolas“. Tokių kapų buvo 57 – kapai Nr. 19, 52, 53, 60, 89, 93, 99, 127, 168, 171, 172, 185, 235, 254, 256, 369, 406, 441, 477, 500, 509, 510, 522, 526, 529, 551, 553, 580, 592, 611, 612, 620, 621, 655, 657, 699, 706, 713, 750, 857, 863, 867, 911, 915, 938, 1021, 1120, 1145, 1201, 1237, 1255, 1284, 1300, 1323 (3 buvo komplektuose su monetomis, kurios sudarė kaklo vėrinius). Vadinamosios ritualinės monetos daugiausia rastos vyrų kapuose (32), kiek mažiau – moterų (16), vaikų (5). Didžioji jų dalis yra iš XVI a.¹⁰⁹

Seniausios XIII a. monetos lietuviškoje Žiemgalos dalyje yra rastos Žagarės kapinyne. Linkuvos bažnyčios šventoriuje (5:1 pav.) (Pakruojo r.) atsitiktinai buvo rastas tiksliau nenustatytas XV a. Kryžiuočių ordino šilingas¹¹⁰. Vėlesnės monetos priskiriamos Kazimierui (1440–1492 m.), Aleksandrui (1492–1506 m.) (Rukuižių kapinyne kapai Nr. 5, 6, 8, 9, Linkuvos bažnyčios šventorius), Jonui Albrechtui (1492–1501 m.), Jogailaičiams (Kurmaičių-Linksmėnų senkapio kapas Nr. 23 (Joniškio r.) (5:2 pav.). Visos rastos kartu su kitomis XVI a. monetomis. Daugiau monetų rasta tyrinėjant XVI a. antrosios pusės – XVII a. Pavirvytės-Gudų (Mažeikių r.), Šapnagių (Akmenės r.) ir Mažeikių (Šiaulių r.) senkapiuose¹¹¹.

Su Senųjų Trakų benediktiniais (šv. Kotrynos kultu), aktyviai XV a. – XVI a. pradžioje veikusiais Vilniaus vyskupystėje, yra susijusi atsitiktinai Rukuižių kapinyne rasta žalvarinė kiauraraštė rato motyvo (1 variantas pagal E. Svetiko tipologiją) žiedinė segė. Tokių segių Lietuvoje yra rasta 18 vnt. iš 13 vietovių. Šie radiniai ypač dažnai aptinkami Aukštaitijoje, dviejose, gerokai viena nuo kitos nutolusiose dalyse Vilniaus vyskupystėje – tarp Molėtų–Ukmergės bei Kauno apylinkėse. Šių segių taip pat rasta Žemaičių vyskupystės 2 vietose: Nevėžio, Dubysos ir Nemuno tarpupyje (Kauno apylinkėse) bei paribyje su Livonija (Rukuižiai, Joniškio r.) – Medininkų (Žemaičių) vyskupystės paribyje su Vilniaus vyskupyste¹¹². Tad Rukuižių radinys lyg ir iškristų iš konteksto (regionas priklausė Žemaičių vyskupystės šiaurinei daliai). Tačiau, žinant, kad tuo metu, XVI a. 3–4 dešimtmetyje, Vilniaus vyskupas Jonas (iki jo paskyrimo vyskupu Poznanėje 1536 m.) buvo tuometinio Šiaulių valsčiaus valdytojas, Joniškio¹¹³ ir Naujosios Žagarės parapijų steigėjas, visai realus atrodo šios segės siejimas su Senųjų Trakų benediktinų vykdoma kristianizacijos veikla šiaurinėje LDK dalyje – buvusioje pietinėje Žiemgaloje.

Kitas su krikščionyste susijęs radinys – nudilusio kryžinio smeigtuko galvutė-pakabutis su skyle, atsitiktinai rastas tame pačiame XVI a. Rukuižių senkapyje¹¹⁴. Tokių taip pat buvo rasta Jakštaičių senkapio XV a. kapuose Nr. 119 (6, 7 pav.)¹¹⁵, 190, Šiaulių (Gluosnių g., buv. Komunarų g. 89) senkapio dvigubame kape Nr. 4–5¹¹⁶, atsitiktinai Norvaišių kapinyne (?)¹¹⁷ – tuometinio Šiaulių valsčiaus teritorijoje. Jakštaičiuose jie rastis keletu kitų radinių sudėti į kapšelius, prisegtus prie diržo ar juostos. Archeologas V. Urbanavičius mano, kad jie atsitiktinai buvo rasti senuose kapuose ir buvo nešiojami kaip amuletai¹¹⁸. Šiuose kapuose aptiktos ir pagoniškos įkapės – lokio nagai, kaustyti žalvariu (Jakštaičių senkapio kapas Nr. 119, Šiaulių (Gluosnių g., buv. Komunarų g. 89) senkapio kapas Nr. 4–5¹¹⁹). Šie papuošalai veikiausiai susiję su Lietuvoje ir Žemaitijoje palaiptai vykdyta kristianizacija.

Stebina tai, kad kryželių visai nėra rasta plačiai tyrinėjant XIV–XVII a. Duobelės senkapyje¹²⁰. Tačiau tai kompensavo minėtieji kiti krikščioniški simboliai – monetos, rozetinės ir kai kurios žiedinės segės. Kryželių beveik nėra rasta ir kituose tyrinėjantose XV–XVI a. senkapiuose. Šie radiniai ypač paplinta vėlyvuose XVII–XVIII a. laidojimo paminkluose (Linkuvos, Naujosios Žagarės, Pašvitinio šventorių, Kipštų, Šilmikių senkapiai).

IŠVADOS IR APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS

Apibendrinus istorinius, archeologinius, numizmatikos ir menotyrinius duomenis, galima teigti, kad krikščionybė Žiemgaloje su ilgesnėmis ar trumpesnėmis pertraukomis pradėjo plisti nuo XIII a. II ketvirčio – vidurio. Kristianizacija glaudžiai buvo susijusi su kariniais įvykiais – Kryžiaus karais.

Kartu su krikščionyste bei Kryžiaus karais iš to meto stambiausio Vakarų Europos kultūros centro regione Rygos Žiemgaloje XIII a. paplito naujos dirbinių formos (kryželio (tikriausiai pusemėnulis, keturkampio formos, zoomorfiniai) pakabučiai, įvairios žiedinės segės, kaklo vėriniai bei kt.). Šie procesai davė nemažai teigiamų stiprių impulsų žiemgalių kultūros raidai.

Tai, kad kryželių daugiausia rasta Rytų Žiemgaloje, bei rašytinių šaltinių duomenys leidžia teigti, kad krikščionybė XIII a. labiau buvo įsitvirtinusi Rytų nei Vakarų Žiemgaloje, o pietinių žiemgalių žemių kristianizacija tikriausiai net nepalietė.

Pasibaigus Kryžiaus karams Žiemgaloje (paėmus paskutinę žiemgalių pilį Sidabrę 1290 m.), krikščionybė iš pradžių XIV–XV a. palengva įsitvirtino latviškoje Žiemgalos dalyje, o nuo XV a. pabaigos – XVI a. 3–4 dešimtmečių – ir lietuviškoje. Krikščionybės plitimas glaudžiai buvo susijęs su parapijų steigimu. Šiaurinės Žiemgalos regione parapijų tinklas pradėjo formotis XIV a. pirmojoje pusėje, nusistovėjo XVI–XVII a., o pietinės – pradėjo formotis tik XV a. pabaigoje, nusistovėjo – XVI a. Taip šis regionas, kaip ir visa Šiaurės Lietuva, buvo pakrikštytas vėliausiai ne tik LDK, bet ir visoje Europoje.

Ta aplinkybė, kad istorinė Žiemgala XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje buvo padalinta į 2 dalis –

Livonijos ir LDK, lėmė skirtingą krikščionybės, kartu ir skirtingos kultūros plitimą. XIV–XVII a. šiaurinėje istorinės Žiemgalos dalyje įsitvirtino Vakarų, o pietinėje – Vidurio Europos kultūra.

Staugus senkapių skaičiaus padidėjimas nuo XVI a. turėtų būti susijęs su laidosenos pokyčiais, kuriems darė įtaką nuo XIV a. – XVI a. pradžios istoriniame Žiemgalos regione plintanti krikščionybė – perėjimas iš alternatyvių laidojimo būdų į griautinį, su tam tikrais krikščioniškais artefaktais (segėmis, monetomis ir kt.).

Kai kurie XIII–XIV a. dirbiniai (zoomorfiniai, keturkampio, pusbėnulių formos pakabučiai, kryželiai ir kt.), ilgą laiką naudoti ir kaip pagoniški, ir kaip krikščioniški simboliai, kalba apie religijų sinkretizmą.

1525 m. Vokietijoje prasidėjus (Livonijoje – nuo XVI a. 3 dešimtmečio, LDK – nuo XVI a. 4 dešimtmečio, o buvusioje Žiemgalos dalyje – nuo 1540–1561 m., o ypač XVI a. pabaigos – XVII a. pirmosios pusės) reformacijai, krašte kilus religinėms kovoms, kristianizacija įgavo kitą pagreitį ir pobūdį, bet tai atskiro tyrinėjimo tema.

SANTRUMPOS

AE – Archeologija un etnografija

BNM – Bauskas Nodavpėtniecības un mākslas muzejs (Bauskės kraštotyros ir dailės muziejus)

LA – Lietuvos archeologija

LNVM – Latvijas nacionālais vēstures muzejs (Latvijos nacionalinis istorijos muziejus, Ryga)

LVIŽ – Latvijas vēstures institūta žurnāls

MADA – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, serija A

ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus

TIM – Trakų istorijos muziejus

VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus (Kaunas)

ZASMAE [metai] PR – Zinātniskas atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu [metai] pētījumu rezultātiem

¹ *Mugurēvičs Ē.* Krustiveida piekarii Latvija laika no 11 ldz 15 gs., *AE*, Rīga, 1974, t. XI, p. 230–232. ² *Vilcāne A.* Daži rakstīto avotu fakti par Jersiku arheoloģisko izrakumu gaismā, *LVIŽ*, 1997, Nr. 1, p. 5–15.

³ *Radiņš A.* 10–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – Latvijas Vēstures muzeja raksti, Rīga, 2000, Nr. 5, 1999, p. 125–130.

⁴ Žiemgaliams V–XI a. būdingas rankų dėjimas ant krūtinės. Įdomu tai, kad Ceraukstės Puodinių kapinyno moterų kape Nr. 10 (rastas kryželis) rankos buvo padėtos ant pilvo, o Nr. 11 rankos šiek tiek sulenktos per alkūnes.

⁵ Latvijas PSR archeologija, Rīga, 1974, tab. 56:1.

⁶ Nemaža dalis kryželių yra paskelbta. Žr.: *Vasiliauskas E.* Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII a., *LA*, Vilnius, 1999, t. 18; *Idem*, XII–XIII a. žiemgalių laidojimais, *LA*, Vilnius, 2001, t. 21, p. 346.

⁷ Šis kapas buvo suardytas – tad labai tikėtina, kad kryželis galėjo patekti iš kito suardyto kapo. Apskritai XII–XIII a. vyrų kapų surasta gana mažai. Jie sudaro apie 43 proc. tiksliai pagal lytį identifikuotų kapų, o visų tyrinėtų (su vaikais) – 36 proc.

⁸ *Мугуревич Э.* Восточная Латвия и соседние земли в X–XIII вв., Рига, 1965, с. 63–71; *Mugurēvičs Ē.* Krustiveida piekarii ..., p. 220–239.

⁹ *Navickaitė-Kuncienė O.* Senosios Rusijos importas X–XIII amžių Lietuvoje, *MADA*, 1964, t. 1(16), p. 119–122; *Kuncienė O.* Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais. – Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai IX–XIII a., Vilnius, 1972, p. 188–191; *Idem*, Prekyba, Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje, Vilnius, 1981, t. 2, p. 61–62.

¹⁰ *Mugurēvičs Ē.* Krustiveida piekarii ..., p. 231–232.

¹¹ *Kuncienė O.* Prekyba, p. 61.

¹² *Mugurēvičs Ē.* Krustiveida piekarii ..., p. 220–231.

¹³ *Navickaitė-Kuncienė O.* Senosios Rusijos importas ..., p. 120, pav. 3:12; *Kuncienė O.* Prekybiniai ryšiai ..., p. 189, pav. 15:8.

¹⁴ *Мугуревич Э.* Восточная Латвия ..., таб. VIII:1.

¹⁵ Žiemgaliai. The Semigallians, sud. *Griciuvienė E.*, Vilnius, 2005, p. 159–160, Nr. 883–886.

¹⁶ *Iwanovska G., Niemyjska A.* Pendants from the earthwork at Jegliniec. Jatving links with North and North-East European culture environment. – *Arcaeologia Lituana*, Vilnius, 2004, Nr. 5, pav. II:20–24, 26; VII:1, 2.

¹⁷ *Mugurēvičs Ē.* Krustiveida piekarii ..., p. 220, pav. 1:1, 2.

¹⁸ *Boy C.* Bericht über Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zeemalden in Kurland, Mitau, 1896, taf. IX:2.

¹⁹ *Мугуревич Э.* Восточная Латвия ..., с. 63, 67; *Mugurēvičs Ē.* Krustiveida piekarii ..., p. 220–221, pav. 1:3, 4.

²⁰ *Iwanovska G., Niemyjska A.* Pendants from the earthwork at Jegliniec..., pav. II:25.

²¹ *Мугуревич Э.* Восточная Латвия ..., с. 63, таб. X:3; *Mugurēvičs Ē.* Krustiveida piekarii ..., p. 221, pav. 1:6.

²² *Mugurēvičs Ē.* Krustiveida piekarii ..., p. 221, pav. 1:8.

- ²³ Boy C. Bericht über ..., taf. VIII:h.
- ²⁴ Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 221, pav. 1:9, 10.
- ²⁵ Ibid, p. 222, pav. 1:17, 20.
- ²⁶ Boy C., Bericht über ..., taf. VIII:9.
- ²⁷ Graudonis J. Lielupes krastos pirms gadu simtiem. Arheoloģiskie pētījumi Jaunsvirlaukas pagastā, Rīga, 2003, p. 68, pav. 43:9.
- ²⁸ BNM 21.269.
- ²⁹ BNM 1371.
- ³⁰ Мугуревич Э. Восточная Латвия ..., таб. VIII:11; Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 222, pav. 1:18, 19.
- ³¹ Vasiliauskas E. XII–XIII a. žiemgalių ..., p. 346, pav. 4:8.
- ³² Boy C. Bericht über ..., taf. VIII:g, f, IX:i.
- ³³ Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 222, pav. 1:25, 26.
- ³⁴ BNM 21.270.
- ³⁵ Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 222, pav. 1:28.
- ³⁶ Kernavė – Litewska Troja, sud. Luchtanas A., Vėlius G., Warszawa, 2002, p. 177, Nr. 426.
- ³⁷ Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 222–223, pav. 1:29.
- ³⁸ Vasiliauskas E. XII–XIII a. žiemgalių ..., p. 346, pav. 4:3.
- ³⁹ Žiemgaliai, p. 160, Nr. 887; Vasiliauskas E. XII–XIII a. zoomorfiniai pakabučiai Žiemgalos teritorijoje. – Litu-anistica, 2003, Nr. 2(54), pav. 9:4.
- ⁴⁰ Мугуревич Э. Восточная Латвия ..., с. 65; Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 223, pav. 2:2.
- ⁴¹ Navickaitė-Kuncienė O. Senosios Rusijos importas ..., p. 120, pav. 3:11; Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai ..., p. 189, pav. 15:9.
- ⁴² Мугуревич Э. Восточная Латвия ..., с. 65, таб. XXX:3, 4; Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 223, pav. 2:4, 5.
- ⁴³ Iwanovska G., Niemyjska A. Pendants from the earthwork at Jegliniec..., pav. II:19.
- ⁴⁴ Vasiliauskas E. XII–XIII a. žiemgalių ..., p. 346, pav. 4:4. p. 31–36, p. 35, pav. 7:10.
- ⁴⁷ Мугуревич Э. Восточная Латвия ..., с. 65; Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 223, 225, pav. 2:6.
- ⁴⁸ Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Archeologiniai tyrimai, LA, Vilnius, 1988, t. 6, pav. 71:10.
- ⁴⁹ Ibid, p. 27, pav. 36:8.
- ⁵⁰ Vėlius G. Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV amžiuje, Vilnius, 2005, pav. 26:4, 7.
- ⁵¹ Graudonis J. Lielupes krastos ..., p. 68, pav. 43:7.
- ⁵² Мугуревич Э. Восточная Латвия ..., с. 66; Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 225, 227, pav. 2:14.
- ⁵³ Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Archeologiniai tyrimai, pav. 93:1, 95:1.
- ⁵⁴ Boy C. Bericht über ..., taf. VIII:2, 3.
- ⁵⁵ Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 227, pav. 2:15.
- ⁵⁶ Vasiliauskas E. XII–XIII a. zoomorfiniai pakabučiai ..., pav. 9:3.
- ⁵⁷ Graudonis J. Lielupes krastos ..., p. 68, pav. 43:8.
- ⁵⁸ Naudužas J. Šiaulių miesto archeologiniai paminklai. – Iš lietuvių kultūros istorijos, Vilnius, 1959, t. II, p. 181, pav. 6:2.
- ⁵⁹ Mugurēvičs Ē. Krustiveida piekarii ..., p. 229, pav. 2:28.
- ⁶⁰ Мугуревич Э. Восточная Латвия ..., с. 71, таб. XIII:3.
- ⁶¹ Tipologiją žr. Vasiliauskas E. Žiemgala XII a. pabaigoje – XVI a. pradžioje. Kultūriniai procesai [daktaro disertacija, rankraštis], Klaipėda–Vilnius, 2008, p. 104–106.
- ⁶² Apie zoomorfinius pakabučius, rastus Žiemgaloje, žr. Vasiliauskas E., XII–XIII a. zoomorfiniai pakabučiai ..., p. 32–55.
- ⁶³ Nakaitė L. Žalvariniai senolių laiškai, Vilnius, 1991, p. 33–34, 67–70.
- ⁶⁴ Balandis (karvelis) labiausiai paplitęs ir svarbiausias iš visų Biblijos minimų paukščių, tinkamas ir aukoti. Neturtingieji, kurie nepajėgdavo aukoti avies arba ožkos, vietoj jų aukodavo 2 balandžius. Todėl balandžius, kaip aukojimo paukščius, galima pamatyti paveiksluose „Jėzaus paaukojimas šventykloje“, „Prekiautojų išvaymas iš šventyklos“. Balandis simbolizuoja trečiąjį Švč. Trejybės asmenį – Šventąją Dvasią. Jis, kaip Šventosios Dvasios simbolis, dažniausiai vaizduojamas „Apreiškimo“, „Jėzaus krikšto“, „Švč. Trejybės“, „Šventosios dvasios atsiuntimo“ siužetuose (žr. Krikščioniškos ikonografijos žodynas, Vilnius, 1997, p. 44).
- ⁶⁵ Krikščioniškos ikonografijos žodynas, p. 213.
- ⁶⁶ Kuniga I. Mėness veida piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā. – Latvijas arheoloģija. Pētījumi un prob-lemas. – Latvijas vēstures muzeja raksti, Rīga, 2002, Nr. 8, p. 103; Krikščioniškos ikonografijos žodynas, p. 202–203.
- ⁶⁷ Klimka L. Vasiliauskas E. Nejprastas kultūvės dekoras. – Etnografija, 2003–2004 m., Vilnius, 2006, Nr. 13–14, p. 112–113.

- ⁶⁸ LNVM VI 34:322, 2519.
- ⁶⁹ Krikščioniškos ikonografijos žodynas, p. 269.
- ⁷⁰ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225–1800 AD. – CCC papers, Visby–Tartu, 1999, Nr. 3, p. 74, 76–79.
- ⁷¹ Valk H. Rural cemeteries..., p. 71–73.
- ⁷² Мугуревич Э. Проблемы формирования латышской народности в средневековье (по данным археологии). – Проблемы этногенеза и этнической истории балтов, Вильнюс, 1985, с. 63.
- ⁷³ Vien tyrinėtame V–XI a. Jauneikių kapinyne 467 kapuose buvo rasti 94 tokie VI–XI a. smeigtukai (Vaškevičiūtė I. Jauneikių (Joniškio r.) V–XI a. kapinynas (4. Krūtinės papuošalai), MADA, Nr. 2(99), p. 32–33, pav. 4:8–12) – tai sudaro apie 40,08 proc. visų rastų smeigtukų, o santykis vienam palaidojimui sudaro 0,21. Tyrinėtame Šukionių kapinyne rasta 17 tokių smeigtukų (*Paškevičiūtė I.* Šukionių kapinynas (Pakruojo r., Lygumų apylinkė), LA, Vilnius, 2000, t. 20, p. 176), o tai sudaro 47,37 proc. visų kapinyne rastų smeigtukų. Lieporių kapinyne atsitiktinai buvo rasta 16 smeigtukų, pusė jų (8 vnt.) – kryžiniai (*Vasiliauskas E.* Lieporių (Joniškio r.) kapinyno radiniai (VI–XI a.), LA, Vilnius, 2007, t. 30, p. 219–222).
- ⁷⁴ *Zemītis G.* Solārās un lunārās simbolikas izpausmes Latvijas arheolōģiskajā materiālā. – Ornamenti Latvijā, Rīga, 1994, p. 16–21; *Gimbutienė M.* Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene, Vilnius, 1994, p. 18; Klimka L., Vasiliauskas E. Neįprastas kultūvės dekoras, p. 110.
- ⁷⁵ Indriķa hronika (Feldūna A. tulkojums, Mugurēviča Ē. priekšvārds un komentāri), Rīga, 1993, XXIII:3.
- ⁷⁶ Indriķa hronika, XXIX:4; Gudavičius E. Žiemgalių istorijos bruožai, *Žiemgala* [laikraštis], 1992, Nr. 8–9 (9–10), p. 5; Šterns I. Latvijas vēsture 1180–1290 g. Krustakari, Rīga, 2002, p. 355.
- ⁷⁷ *Bilķins V.* Zemgaliešu brīvības cīņas, Nebraska, 1960, p. 11, 32.
- ⁷⁸ *Bilķins V.* Zemgaliešu brīvības cīņas, p. 14, 28; Šterns I. Latvijas vēsture 1180–1290 g. Krustakari, p. 356.
- ⁷⁹ Livländische Reimchronik / Atskaņu kronika – V. Bisenieka atdzejojums no vidusaugšvācu valodas, Mugurēviča Ē. priekšvārds, Mugurēviča Ē. un Kļaviņa K. komentāri, Rīga, 1998, p. 216, eil. 8063; *Šterns I.*, Latvijas vēsture 1180–1290 g. Krustakari, p. 269.
- ⁸⁰ *Bilķins V.* Zemgaliešu brīvības cīņas, p. 118; *Šterns I.* Latvijas vēsture 1180–1290 g. Krustakari, p. 270.
- ⁸¹ Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laiškaai. Tekstus, vertimus ir komentarus parengė Rowell S. C., Vilnius, 2003, p. 277.
- ⁸² *Šterns I.* Latvijas vēsture 1180–1290 g. Krustakari, p. 280–281.
- ⁸³ Chartularium Lithuaniae ..., p. 63.
- ⁸⁴ *Dubonis A.* Žiemgalių imigrantai Lietuvoje (XIII a. pabaiga). – Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas. – Senās Zemgales vēsturiskais un etniskās kultūras mantojums, Vilnius, 2004, p. 88.
- ⁸⁵ XIII a. Ordinas pastatė naujas piliis Mežuotnėje 1232–1259 m., Duobelėje 1258–1260 m., Mintaujoje (Jelgavoje) 1265 m., Tervetėje 1271–1279 m., Heiligenberge 1286–1290 m. Apie Ordino piliis Žiemgaloje XIII–XV a. žr. *Caune A.* Vācu piļu celtniecība Zemgalē 13.–15. gadsimtā, AE, Rīga, 2006, t. XXIII, p. 59–70, pav. 2.
- ⁸⁶ Antai 1272 m. sutartyje tarp Rygos arkivyskupo Alberto, probsto Jono ir magistro Valterio iš Nordekos minima, kad žiemgaliai jau buvo pakrikštyti anksčiau „den si normales untphangen und besiden geworpen“ (tikriausiai kalbama apie Krikštą po 1250 m. Žiemgalos užkariavimo) (*Bilķins V.* Zemgaliešu brīvības cīņas, p. 20; *Šterns I.* Latvijas vēsture 1180–1290 g. Krustakari, p. 269).
- ⁸⁷ 1255–1260 m. anoniminio autoriaus parašytame „Pasaulio aprašyme“ nurodoma, kad „lietuviai, jotvingiai ir nalšėnai yra lengvai pakrikštijami, kadangi nuo pat vystyklų yra auklėjami krikščionių auklių“ (žr. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, red. N. Vėlius, Vilnius, 1996, t. 1, p. 246).
- ⁸⁸ *Māgi M.* At the crossroads of space and time. Graves, changing society and ideology on Saaremaa (Ösel) 9th–13th centuries AD = CCC Papers, Tallinn, 2002, Nr. 6, p. 151–152.
- ⁸⁹ Pirmas draudimas prekiauti su žiemgaliais yra minimas 1200 m., kai popiežius uždraudė lankytis „žiemgalių uoste“ *portum semigallorum*. 1203 m. krikščionys už šio draudimo nepaisymą buvo nubausti mirties bausme, o turtas buvo konfiskuotas (žr. Indriķa hronika, IV:7). Egzistuoja 5 šio uosto lokalizacijos vietos – Lielupės žiotys, Mintauja (Jelgava), Mežuotnė, Daugmalė, Dauguvos žemupys ties Duolės sala (žr. *Vasiliauskas E.* Žiemgaliai VIII–XII a. Prekybiniai ryšiai ir socialinė struktūra [bakalauro darbas, rankraštis], 1998, Klaipėda, p. 86–89).
- ⁹⁰ *Māgi M.* At the crossroads ..., p. 151–152.
- ⁹¹ Apie rašytiniuose šaltiniuose nepaminėtas pietinių žiemgalių 4 žemes žr. *Vasiliauskas E.* Žiemgalių žemės XII–XIII a., Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje, Šiauliai, 2007, p. 54–58, 1 pav.
- ⁹² *Šterns I.*, Latvijas vēsture 1290–1500, Rīga, 1997, p. 86, 137–139.
- ⁹³ *Kiaupa Z.*, *Kiaupienė J.*, *Kuncevičius A.* Lietuvos istorija iki 1795 metų, Vilnius, 1998, p. 141, 174; *Vaivada V.* Katalikų bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai, Klaipėda, 2004, p. 35, 37, 64, 154–164, 221–223; *Jučas M.* Lietuvos parapijos XV–XVIII a., Vilnius, 2007, p. 31–35; Krikščionybės Lietuvoje istorija, Vilnius, 2006, p. 67–69.

- ⁹⁴ Krikščionybės Lietuvoje istorija, p. 140; *Trijonienė R. R.* Papilės istorija nuo XIII iki XVI amžiaus, Papilė, Vilnius, 2004, d. I, p. 185, 186. ⁹⁵ Pirmųjų vietovių paminėjimus savo darbe yra išvardijęs archeologas R. Jarockis (*Jarockis R.* Lietuviškosios Žiemgalos dalies apgyvendinimo raida XIII–XVI amžiuje, LA, Vilnius, 2003, t. 24, p. 12, 13–14).
- ⁹⁶ Istoriografijoje buvo įsitvirtinusi 1426 m. data, tačiau paskutiniai tyrinėjimai rodo, kad bažnyčia buvo įkurta tik 1476 m. (žr. *Kiaupa Z.* Upytės miestietiško gyvenviečių tinklo formavimasis XV a. – XVI a. pirmojoje pusėje, Iš Panevėžio praeities: Upytės žemei 750 metų, Panevėžys, 2004, p. 64, 66).
- ⁹⁷ Spėjama, kad jau XV a. antrojoje pusėje (galbūt net XV a. antrajame dešimtmetyje) Papilėje buvo Luokės klebonui pavaldus dvaras su „šeimomis ir visais kaimiečiais“ (žr. *Trijonienė R. R.* Papilės istorija ..., p. 186, 187). ⁹⁸ G. Baščykas nurodo, kad Senosios Žagarės parapija buvo įsteigta ne 1523 m., bet 1499 m. (žr. *Vai-vada V.* Katalikų bažnyčia ..., p. 160).
- ⁹⁹ Istoriografijoje buvo įsitvirtinusi keletas Jonišio parapijos įkūrimo datų – 1522, 1523, 1526 m. Paskutiniu metu buvo patikslinta jos įkūrimo data – 1536 m. Tačiau neatmetama galimybė, kad bažnyčia galėjo būti anksčiau pastatyta XVI a. 3 dešimtmetyje (žr. *Jovaiša L.* Jonišio bažnyčia ir jos klebonai 1536–1647 m. – Žemgala, 2006–2007, Nr. 2(2)-1(3), p. 4).
- ¹⁰⁰ *Vasiliauskas E.* XII–XIII a. žiemgalių laidojimai, p. 349; *Ostašenkoviene V.* Vėlyvieji Šiaurės Vidurio Lietuvos senkapiai, Žemgala, 2005, Nr. 2, p. 19.
- ¹⁰¹ *Vasiliauskas E.* 12–13 gs. zemgaļu apbedījumi Lietuvas teritorijā, Cauri gadsimtiem. Rakstu krājums Valdemāram Ģinteram (1899–1979). – Latvijas Vēstures muzeja raksti, Rīga, 2000, Nr. 7, p. 66; *Vasiliauskas E.* XII–XIII a. žiemgalių laidojimai, p. 349.
- ¹⁰² *Svetikas E.* Alytaus kapinynas: Chistianizacijos šaltiniai, Vilnius, 2005, p. 161; *Muižnieks V.* Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā, AE, Rīga, 2006, t. XXIII, p. 166–179; Idem, Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās, LVIŽ, 2007, Nr. 1, p. 31.
- ¹⁰³ *Daiga J.* Izrakumi Dobeles kapsētā, ZASMAE 1979 g. PR, Rīga, 1980, p. 49; Idem, Izrakumi Dobeles kapsētā, ZASMAE 1980/1981 g. PR, Rīga, 1982, p. 71; Idem, Izrakumi Dobeles kapulaukā, ZASMAE 1982 un. 1983 g. PR, Rīga, 1984, p. 53.
- ¹⁰⁴ *Caune A., Ose I.* Latvijas viduslaiku pilis. Latvijas 12. gadsimta beigu – 17 gadsimta vācu piļu leksikons. – Latvijas viduslaiku pilis, Rīga, 2004, t. IV, p. 149; *Vītola T.* Dobeles pisdruvu pirmsprojekta izpēte 1984–1986 gadā un konservācijas projekta priekšlikums, Latvijas viduslaiku pilis, Rīga, 2005, t. V, p. 206.
- ¹⁰⁵ *Dobele S.* Ar monētām datēto 14 gs. – 15 gs. sākuma sieviešu apbedījumos senlietas Dobeles kapsētā, Pētījumi zemgaļu senatnē. – Latvijas vēstures muzeja raksti, Rīga, 2004, Nr. 10, p. 53, pav. 2, 3; *Vaska B.* Dobeles riņķsaktas un to ornamenti (14–17 gadsimts), Letonica, Rīga, 2002, p. 79–81, pav. 2:1–3; Žiemgaliai, p. 180–182, Nr. 1021; 182–183, Nr. 1033; 184–185, Nr. 1037; 186–187, Nr. 1056.
- ¹⁰⁶ *Vaska B.* Dobeles riņķsaktas ..., p. 81–84, pav. 3, 5.
- ¹⁰⁷ *Zemītis G.* Ornamenti un simbols Latvijas aizvēsturē, Rīga, 2004, p. 68–71.
- ¹⁰⁸ *Jarockis R.* Christianisation and Monetization. Coins from 14th–17th century burials in Lithuania, Från stad till land. En medeltidsarkeologisk resa tillägnet Hans Anderson. – Lund studies in medieval archaeology, Stockholm, 2001, t. 29, p. 263–266, p. 263–266; Idem, Christian coins in pagan graves? Artefacts, texts and research traditions, Interarcaeologia, Tallinn, 2005, Nr. 1, p. 97–104, p. 97–104; *Svetikas E.* Mirusiųjų pinigai Lietuvoje XIV a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje: krikščioniškas laidojimo paprotys ir jo semantika. – Lietuvos istorijos metraštis. 1999 metai. Vilnius, 2000, p. 46–47; Idem, Alytaus kapinynas ..., p. 162; *Muižnieks V.* Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas ..., p. 176–177.
- ¹⁰⁹ *Berga T.* Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme, AE, Rīga, 2000, t. XX, p. 32–41.
- ¹¹⁰ Nustatė LNM Numizmatikos skyriaus vyr. muziejininkas E. Remecas.
- ¹¹¹ Monetų radimvietės Lietuvoje yra apibendrintos E. Svetiko (žr. *Svetikas E.* Monetos XIV–XVII a. Lietuvos kapinynuose, LA, Vilnius, 1995, t. 11, p. 117–151), V. Aleksiejūno (žr. *Aleksiejūnas V.* Senkapių monetos, LA, Vilnius, 1995, t. 11, p. 16–20), E. Ivanausko (žr. *Ivanauskas E.* Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1387–1850 m., Vilnius, 2001, p. 169–170) darbuose.
- ¹¹² *Svetikas E.* Senujų Trakų benediktinų veiklos pėdsakai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacijoje XV–XVI a. pradžioje: šv. Kotrynos Aleksandrietės kulto atributas – segės su rato simboliu, Lituania, 2007, Nr. 3(71), p. 17, 26–27, pav. 2:3.
- ¹¹³ 1536 m. Jonišio bažnyčia turėjo šv. Kotrynos titulą, altorių bei statulas (?) (žr. *Jovaiša L.* Jonišio bažnyčia ..., p. 4, 6, 7; *Svetikas E.* Senujų Trakų benediktinų ..., p. 24).
- ¹¹⁴ VDKM 1685:8.
- ¹¹⁵ Žiemgaliai, 2005, p. 192–193, Nr. 1091–1093.
- ¹¹⁶ ŠAM GEK 27:17/ I-A 98:10.
- ¹¹⁷ ŠAM 1429/ A-L 45:3.
- ¹¹⁸ *Urbanavičius V.* Jakštaičių senkapis, LA, Vilnius, 1979, t. 1, p. 145.

¹¹⁹ ŠAM I-A 27:18.

¹²⁰ *Caune A.* Chistenteum und heidnischer Volksglaube in Lettland während des 13.–14. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Quellen, Rom und Byzanc im Norden, Stuttgart, 1999, p. 71.

ARCHAEOLOGY. SCIENTIFIC RESEARCH WORK

ERNESTAS VASILIAUSKAS

SPREAD OF CHRISTIANITY IN SEMIGALLIA FROM THE 13TH CENTURY TILL
THE BEGINNING OF THE 16TH CENTURY

SUMMARY

In the 11th-13th centuries the territories in which the Balts and Finno-Ugrians lived remained as “pagan islands” in Christian Europe. The crusades were closely connected with the spread of Christianity in the 13th and 14th centuries. Semigallians and also the other tribes of the Balts faced the Christianity at the similar time – in the end of the 12th century and the 13th century.

The written sources and archaeological finds (crossshaped pendants, etc.) of the 13th-14th centuries would show that Christianity started to spread in Eastern Semigallia in 1219-1220 and in whole Semigallia in 1250-1272. The crosses were mostly found in Eastern Semigallia, and the data of the written sources allow us to say that in the 13th century the spread of Christianity was stronger in Eastern than in Northern Semigallia, and Christianization most probably did not touch the southern lands of Semigallians.

It is rather difficult to investigate the spread of Christianity in the 14th-16th centuries as we lack data of archaeological and especially written sources.

The archaeological data (burial grounds, changes in burial customs, and spread of pendants, brooches, necklaces, coins, etc.) show that Christianity became stronger and stronger in Northern Semigallia in the 14th-15th centuries and in the 16th century also in Southern Semigallia. The sudden increase in burial grounds is connected with burial changes that were influenced by the spread of Christianity in Semigallia as the alternative burial was changed by the skeletal one. This explains the settling of the region in a very short period of time – 25-50 years.

Archaeological, numismatic and art criticism material and few written sources of the 13th century enable us to say that Christianity also spread in Semigallia beginning with the middle of the second quarter of the 13th century, and in the 16th-17th centuries these processes were drawing to a close.

Šiaulių universitetas
Šiaurės Lietuvos istorijos centras
P. Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai

Gauta 2008 12 10
Atiduota spausdinti 2009 05 15